

PÄÄKIRJOITUS

Heli Rantala & Ulla Ijäs

Materian, tiedon ja ihmisten matkassa. Näkökulmia kirjallisen kulttuurin liikkeen tutkimukseen

---

liikkuminen, 1800-luku, kirjat, materiaallinen kulttuuri, yllirajaisuus

Teemanumeron vierailevat päätoimittajat dosentti Heli Rantala (Turun yliopisto, heli.rantala@utu.fi) ja dosentti Ulla Ijäs (Turun yliopisto, ulla.ijas@utu.fi).

Johdanto

1

Tämän teemanumeron tutkimus- ja katsausartikkeleita yhdistää huomion kohdistaminen liikkumisen moniulotteiseen teemaan. Liikkuvuuden tutkimus on ollut viime vuosina vilkasta ja monitieteistä. Kansainvälisessä tutkimuksessa käytettyjä analyttisiä ja/tai operatiivisia käsitteitä ovat tässä yhteydessä olleet ainakin *travel*, *mobility* ja *circulation*, ja niiden avulla on ihmistieteissä tutkittu niin ihmisten, tavaroiden kuin vaikkapa kirjallisten vaikutteiden tai käsitteiden liikkumista.¹ Kiinnostus liikkuvuuden tutkimusta kohtaan on näkynyt myös *Ennen ja nyt* -lehden aiemmissa numeroissa.²

Viime vuosina tutkijat ovat kiinnostuneet ihmisten liikkumisesta tilassa tapahtuvana aktiviteettina, jota tutkitaan projektissa *Enemmistö ilman moottoria* (Tiina Männistö-Funk, Suomen Akatemia, 2021–2026). Ihmisten liikkumista on lähestytty myös liikkumisen normiston, ohjeiden ja rajoitusten sekä tähän järjestelmään liittyvien käytäntöjen kautta muun muassa projekteissa *Managing mobility in early modern Northern Europe* (Maija Ojala-Fulwood, Suomen Akatemia, 2019–2022) ja *Liikkuvuuden rajat – konkreettinen ja kuviteltu liikkuvuus pitkällä 1800-luvulla* (Maare Paloheimo, Wihuri, 2020–2021). Osin Suomenkin alueella tapahtunutta työperäistä arkista liikkumista on tutkittu myös projekteissa *Siirtolaisuus, työvoiman liikkuvuus ja multi-etniset kaupungit keskiajalta nykypäivään* (Maija Ojala-Fulwood, Suomen Kulttuurirahasto, 2016–2017), sekä *Kommunicerande konsumtion. Kringvandrande försäljare och kulturmöten i Finland 1800–1940* (Ann-Catrin Östman, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016–2019). Ihmisten liikkumisen lisäksi tutkijoita on kiinnostanut tiedon ja esineiden liikkuminen, joita tutkitaan parhaillaan muun muassa projektissa *Suomalaisten maantieteellisten mielikuvitusten ja lukutaitojen jäljillä, n. 1850-1940* (Johanna Skurnik, Suomen Akatemia, 2020–2023).

Käsillä olevan teemanumeron tutkimusartikkelit keskittyvät tarkastelemaan ihmisten ja materian liikkumista 1800-luvun alussa. Huomion kohteena on erityisesti kirjallisen kulttuurin ilmiöihin kytkeytyvä liike, ei kuitenkaan ensi sijassa kirjallisten vaikutteiden erilaisten siirtymien tutkimus, vaan

kirjojen ja kirjallisesti aktiivisten ihmisten fyysisen liikkumisen tarkastelu. Teemanumeron tutkimusartikkelit keskittyvät 1800-luvun alun Suomeen, mutta tapaustutkimuksissa Suomea tarkastellaan ylijarjaisesta näkökulmasta. Tutkimuskohteena olevat ilmiöt ymmärretään tällöin lähtökohtaisesti Suomea laajemmissa yhteyksissä. Katsausartikkelit laajentavat teemanumeron maantieteellistä ulottuvuutta myös saman aikakauden eteläiseen Eurooppaan, osin myös varsin globaaleihin karttatutkimuksen ajankohtaisiin kysymyksiin.

Teemanumeron tutkimusartikkelit ovat syntyneet osana *Sanojen liike ja tiedon paikat. Oppineet kirjalliset yhteisöt 1800-luvun alussa* -tutkimusprojektissa (Koneen Säätiö, 2020–2022) tehtyä tutkimusta.³ Projekti tutkii 1800-luvun alun Suomen kirjallista kulttuuria painotuotteiden liikkeen, niiden tuottaman yhteisöllisyyden sekä kirjojen merkityksen ja vaikuttavuuden kautta. Nyt julkaistavassa numerossa haluamme nostaa esille erilaisia tapoja tutkia kirjallisen kulttuurin harjoittamiseen kytkeytyvää liikettä. Ymmärrämme tämän liikkeen sekä kirjojen että ihmisten liikkumisena. Miten kirjat liikkuvat itäsuomalaisiin kokoelmiin? Millaisen liikkeen tuloksena Viipuri sai kirjapainonsa ja ensimmäiset lehtensä – ja miten näissä lehdissä puolestaan käsiteltiin muiden kirjallisesti aktiivisten ihmisten liikkumista? Entä mitä nuori Porvoon kymnaasin kasvatti oli valmis tekemään päästäkseen Turun akatemian tiedon piiriin ja kaupungissa saatavilla olleiden kirjojen pariin? Tämänkaltaisia kysymyksiä käsittelemme teemanumeron tutkimusartikkeleissa.

Materian liikkuvuus

Esineet – kirjat mukaan lukien – ovat olleet liikkeessä ja tämä liike on ollut tutkijoiden tunnistamaa ja tutkimuksen kohteena jo kauan. Esimerkiksi kirjakauppoja koskevassa väitöskirjassaan Jyrki Hakapää nostaa esille monenlaisia hankintakanavia ja paikkoja, joista kirjoja 1700- ja 1800-luvuilla kulkeutui Suomeen. Samoin Tuija Laine on useissa tutkimuksissaan tuonut esille kirjojen liikkeitä kohti Suomea tai maamme sisällä. Tuoreessa kansainvälisessä kirjahistoriallisessa tutkimuksessa on korostettu myös kirjojen globaaleja liikkeitä kansallisten kehityslinjosten sijaan.⁴ Huomio on niin ikään kohdistunut kirjakulttuurin tilallisuuteen ja materiaalisuuteen.⁵

Esineiden liikkumista on viime aikoina tutkittu näkökulmasta, jossa liike nostetaan analyttisen tarkastelun kohteeksi. Tekniikan historian dosentti Tiina Männistö-Funk on pohtinut materian liikkumista ja tuonut suomalaisen keskusteluun sosiologiassa, antropologiassa ja arkeologiassa puhuttaneen uuden liikkumisen paradigman (*new mobilities paradigm*). Paradigma ponnistaa Georg Simmelin 1900-luvun alun kaupunkielämää koskevasta tutkimuksesta, liikenneteknologian ja -infrastruktuurin sosioteknisestä tutkimuksesta, postmodernista tilallisuuden tutkimuksesta sekä ruumiillisten kokemusten affektiivisuuden tutkimuksesta. Näitä kaikkia yhdistää kiinnostus liikkumisen ja materiaalisuuden monimutkaisiin suhteisiin. Samaa ruumiillisen, tilallisen ja kokemuksellisuuden tematiikkaa materiaalisuuden kulttuurin ja liikkumisen yhdistävässä tutkimuksessaan on pohtinut historian tutkija Giorgio Riello, kun hän on kirjoittanut kengistä ja kävelemisestä 1700-luvun Iso-Britanniassa.

Uuden liikkumisen paradigma on rakentunut materiaalisuuden kulttuurin (historian) tutkimuksen varaan ja rinnalle. Tutkijat ovat liittäneet laajempaan liikkumista koskevaan historialliseen keskusteluun tavaroitten ja tiedon liikkeen. Jokaisella esineellä on valmistus-, käyttö- ja loppusijoituspaikkansa. Esineiden liike ei ole hallitsematonta tai yksiselitteistä, vaan tapahtuu alati muuttuvien paikallisten tai laajempien verkostojen avulla ja niiden yhtymäkohdissa. Jokainen tällainen yhtymäkohta saattaa muuttaa ei vain esineen kulkusuuntaa, vaan myös sen olomuotoa tai käyttötappaa. Esineiden liikkumista tutkinut

Paula Findley on kutsunut esineitä materiaaliseksi käyttöliittymäksi (*material interface*). Esineet pitävät sisällään tietoa sosiaalisesta ja taloudellisesta vaihdannasta sekä kulttuurisista arvoista, joita tutkija voi havaita ja analysoida esinettä tutkiessaan. Esineet voivat myös – kuten Riello muistuttaa – paljastaa niiden käyttötavoista tai ympäröivästä yhteiskunnasta sellaista, jota tekstimuotoinen historian tutkimuksen lähde ei voi paljastaa. Esineiden tuottamat äänet, hajut ja maut – tai esimerkiksi kirjojen lehteilyn aistituntemukset – eivät välity muutoin kuin esineitä käsittelemällä.

Esineet muovautuvat liikkueksaan, kun samanaikaisesti käyttötarkoitus mahdollisesti myös muuttuu. Esimerkiksi kartat muuttuivat erilaisiksi käyttökohteiden ja käyttäjien tarpeista riippuen. Liikkuvana esineenä kartat myös välittävät tietoa ja muovaavat uudelleen käsityksiä liikkumisesta samalla tapaa kuin matkakirjat, sanomalehtien matkakuvaukset tai matkustajille suunnatut ohjeistukset.

Esineet ja ihmiset liikkuvat tiettyjä konkreettisia reittejä pitkin. 1800-luvun alkuvuosikymmenillä höyryvoiman hyödyntäminen liikkumisessa oli vielä vaatimatonta. Laivat seilasivat tuulen avulla ja maanteillä kulkemisen mahdollisti hevosten tai ihmisten lihasvoima. Sääolot säätelivät liikkumista voimakkaasti. Itämeren jäätyessä laivat eivät kulkeneet Manner-Euroopan ja Suomen välillä. Näin ollen myös kirjalähetykset vaikkapa Leipzigiä Suomeen olivat mahdollisia vain silloin, kun meri sen salli. Suomen sisällä tieverkosto oli tiheintä maan eteläosissa mutta kulkeminen kaupungista toiseen vaati monessa tapauksessa usean päivän liikkeellä olemista. Teillä ei kuljettu ainoastaan hevosvaunuilla tai -kärryillä vaan myös kävellen. Tämänkaltaiset liikkumisen materiaaliset reunaehdot nousevat tarkasteluun teemanumerossa.

Tiedon paikat

3

Liikkeen teeman kautta teemanumerossa tarkastelun kohteena on myös aikakauden Suomi tai oikeammin tietyt opinkäynnin ja kirjallisen toiminnan kaupungit. Helsingistä oli tehty Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunki vuonna 1812 ja kaupunkia rakennettiin hallinnon pääkaupungiksi. Maan opillinen keskus oli kuitenkin vuoteen 1827 saakka Turku, jossa oli sijainnut akatemia vuodesta 1640 alkaen. Kaupungissa ilmestyivät myös Suomen alueen ensimmäiset sanoma- ja aikakauslehdet ja siellä olivat toimineet myös varhaisimmat kirjapainot ja -kaupat. 1800-luvun alun perspektiivistä katsottuna keskeisiä opillisia ja kirjallisia keskuksia olivat myös Porvoon ja Viipurin kaupungit. Molemmat olivat itäisen Suomen merkittäviä uskonnollisen ja maallisen hallinnon keskuksia ja koulukaupunkeja. Viipuri oli lisäksi myös tärkeä satamakaupunki, jonka kautta kirjoja tuotiin maahan ja josta oli lyhyt maantieteellinen yhteys 1800-luvun pohjoisen Itämeren tärkeimpään metropoliin Pietariin.

Sanojen liike ja tiedon paikat -hanke tutkii 1800-luvun alun kirjallista elämää ja painotuotteiden läsnäoloa lukevien aikalaisten arjessa keskittämällä tarkastelun näihin kolmeen koulutuksen kannalta merkittävään kaupunkiin. Hanke kurottautuu 1800-luvun kuluessa käynnistyneen kulttuurisen kansallistamisprojektin taakse aikaan, jolloin nykypäivästä käsin tunnistettavat kirjalliset instituutiot – esimerkiksi laajalevikkoinen sanomalehdistö, kunnallinen kirjastolaitos tai suomenkielinen julkaisutoiminta – olivat vasta muotoutumisen tilassa. Hanke kontribuoi näin viime aikoina vilkastuneeseen Suomen 1800-luvun alkupuolen tutkimukseen, jossa aikakautta pyritään tarkastelemaan sen omista lähtökohdista käsin, ei myöhempien kehityskulkujen ohjaamana.⁶

Tämän teemanumeron tutkimusartikkeleissa huomio kohdistuu erityisesti Vanhan Suomen alueeseen sekä itäisemmän Suomen ja Turun väliseen liikkeeseen. Ulla Ijäs ja Heidi Hakkarainen tarkastelevat artikkeleissaan Viipurin alueen kirjallista toimintaa yllirajaisesta perspektiivistä. Ulla Ijäs

nostaa tarkastelun keskiöön esinelähtöisen näkökulman kirjojen liikkumisen tutkimiseen Itä-Suomen alueella. Heidi Hakkaraisen artikkelissa huomio kohdistuu siihen, mitä kaikkea viipurilaisten sanomalehtien ilmoitusmateriaali voi kertoa aikakauden kirjallisesti oppineiden ihmisten liikkumisesta. Heli Rantala puolestaan avaa aikakauden oppineiston liikkumista yksilötason kirjoitettuna kokemuksena. Artikkelit tarkastelee Porvoon kymnaasissa opiskelleen Anders Johan Sjögrenin kävelymatkaa Iitistä Turkuun, sekä tämän ylioppilasvuosien kävelyrutiineja opiskelukaupungissa Turussa.

Ylirajaisuus leimaa sekä ihmisten että kirjojen liikkumista. Etenkin Napoleonin sotien päätyttyä 1814 Eurooppa avautui ja innovaatioiden, kuten höyryalusten ja lennättimen sekä tehokkaamman sanomalehtien jakeluverkoston myötä tieto ja myös kirjat sekä muut painotuotteet alkoivat 1800-luvun kuluessa liikkua nopeammin. Vaikka vuosisadan alussa tieto liikkui vielä ratsulähettiläiden ja postin kantamana, ajankohtaiset uutiset kantautuivat etenkin sanomalehtien levittämänä maasta toiseen. 1820-luvun alussa puhjennut Kreikan vallankumous tai vapaussota sai laajaa mediahuomiota eri puolilla Eurooppaa, ja myös Suomessa seurattiin Kreikan tapahtumia suurella mielenkiinnolla. Vuonna 2021 Kreikan vallankumouksen puhkeamisesta tuli kuluneeksi 200 vuotta. Tämä merkkinvuosi näkyi myös uusina kansainvälisinä julkaisuina. Katsausartikkelissaan Janne Tunturi tarkastelee nykytulkintoja vallankumouksen tapahtumista ja merkityksistä, jotka nivoutuvat monin tavoin osaksi laajempaa eurooppalaista historiaa.

Toisessa teemanumeron katsausartikkelissa liikettä tarkastellaan uudenlaisesta näkökulmasta kansainvälisen karttatutkimuksen kysymysten avulla. Johanna Skurnik käsittelee artikkelissaan karttojen liikkumista, niiden erilaisia konteksteja sekä sitä, miten kartat tuottavat tilaa. Katsauksessa käsiteltyjen tutkimusten myötä liikumme Euroopasta Pohjois-Amerikkaan sekä globaaleihin imperiumeja koskeviin kysymyksiin. Teemanumero tarjoaa uusia, monipuolisia näkökulmia liikkeen tutkimiseen. Tutkimuksen kohteena oleva liike voi olla yksittäisen opiskelijan askelia Hämeen Härkätieellä tai kirjan kulkeutumista Saksasta itäsuomalaisen keräilijän käsiin ja hänen kotikirjastoonsa. Yhtä lailla liike voi tarkoittaa kokonaisten maiden ja maanosien liikuttamista karttojen avulla. Toivomme teemanumeron artikkeleiden herättävän uusia kysymyksiä ja keskustelua niin tutkijoiden kuin muiden liikkumisen teemasta kiinnostuneiden parissa.

---

¹ Esim. Johanna Skurnik, *Making Geographies: The Circulation of British Geographical Knowledge of Australia, 1829–1863* (Turku: Turun yliopisto, 2017); Paula Findley, “How (early modern) things travel”, teoksessa *The Material Culture of Connections in the Early Modern World*, toim. Anne Gerritsen, Giorgio Riello (London and New York: Routledge 2016); Hannu Salmi, Asko Nivala & Jukka Sarjala (toim.), *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe* (New York & London: Routledge, 2016); Birgit Neumann & Ansgar Nünning (toim.), *Travelling Concepts for the Study of Culture* (Berlin & Boston: De Gruyter, 2012).

² Ks. erityisesti Vol 21 Nro 3 (2021): Liikkuvuuden rajat – konkreettinen ja kuviteltu liikkuvuus pitkällä 1800-luvulla; Vol 19 Nro 4 (2019): Tieto liikkeessä pitkällä 1800-luvulla. Doi: <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.109359>.

³ Tutkimusprojektissa ovat mukana dos. Heli Rantala (projektin johtaja), FT Heidi Hakkarainen, dos. Ulla Ijäs, dos. Jukka Sarjala sekä FT Janne Tunturi Turun yliopistosta. Lisätietoja projektista, <https://sanojenliike.utu.fi/>.

⁴ Elleke Boehmer, Rouven Kunstmann, Priyasha Mukhopadhyay, Asha Rogers (toim.), *The Global Histories of Books. Methods and Practices* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017). Doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-51334-8>.

⁵ Daniel Bellingradt, Paul Nelles, Jeroen Salman (toim.), *Books in Motion in Early Modern Europe: Beyond Production, Circulation and Consumption* (Cham: Palgrave Macmillan, 2017). Doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-53366-7>.

⁶ Ks. esim. Piia Einonen & Miikka Voutilainen (toim.), *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria* (Tampere: Vastapaino, 2020); Jukka Sarjala, *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020); Topi Artukka, *Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla* (Helsinki: Suomen Tiedeseura, 2021) sekä Kristiina Kalleisen tutkimukset.